

**POSZUKIWANIA
OPTYMALNEGO PODRĘCZNIKA
DO KATECHEZY**

*Praca zbiorowa pod redakcją
ks. Pawła Mąkosy*

POLIHYMNIA
LUBLIN 2009

Recenzja wydawnicza
s. dr hab. Halina Wrońska

Na okładce
Antyfonarz z XIII w. z Padwy lub Wenecji

Projekt okładki
Dorota Kapusta

Redakcja techniczna
Dorota Kapusta

© Copyright by ks. Paweł Mąkosa

ISBN 978-83-7270-716-2

Skład, druk, oprawa:
Wydawnictwo POLIHYMNIA Sp. z o.o.
ul. Deszczowa 19, 20-832 Lublin, tel./fax (0-81) 746-97-17
e-mail: poczt@polihymnia.pl
księgarnia wysyłkowa: www.polihymnia.pl

KS. ANDRZEJ KICIŃSKI, KUL

POLSKIE PODRĘCZNIKI DO KATECHEZY SPECJALNEJ

Wychowanie wiary, które obejmuje przede wszystkim katechezę w rodzinie, ale także w szkole czy ośrodku dla osób z różnymi niepełnosprawnościami, wymaga odpowiednich i dostosowanych do osoby dróg oraz uwzględnienia badań pedagogicznych, aby przyniosło owoce w całościowym kształtowaniu osoby. Magisterium Kościoła podkreśla, że należy troszczyć się o to, by uniknąć ryzyka zepchnięcia katechezy specjalistycznej na margines duszpasterstwa wspólnotowego. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* naucza, że trzeba ofiarować osobom niepełnosprawnym odpowiednią katechezę zarówno w szkole, jak i w parafii bądź w innych miejscach formacyjnych, wspomagając zwłaszcza rodzinę⁹⁰. Niniejszy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie jakie były i są polskie podręczniki do katechezy specjalnej dla tych środowisk? Analizie zostaną poddane wszystkie podręczniki, programy i pomoce dydaktyczne dla jednej grupy uczestników katechezy specjalnej jaką są osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Należy zwrócić uwagę, że dla potrzeb edukacyjnych wyróżniamy osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim.

⁹⁰ Fragment tego artykułu to badania opublikowane w: A. Kiciński. *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce po Soborze Watykańskim II*. Lublin 2007 s. 201-217; 253-271. Zob. także *Katecheza osób szczególnej troski. Stan aktualny – propozycje na przyszłość*. Red. A. Kiciński. Kraków 2008.

Maria Grzegorzewska, twórczyni podstaw polskiej pedagogiki specjalnej, była przeciwna opracowywaniu programów i podręczników dla szkolnictwa specjalnego. Według niej nauczyciel powinien pracować twórczo i znając warunki życia dzieci, decydować o treściach nauczania. Ale już Z. Sękowska, przedstawicielka szkoły lubelskiej, podkreślając szlachetność takich założeń, określała je jako niezbyt realistyczne. Zauważała, że nauczyciel nie jest w stanie sam, bez pomocy metodyków i dydaktyków, ustalić program nauczania, wykonać modele i pomoce poglądowe, układać opowiadania i zadania matematyczne. Stąd jej postulat o konieczności stworzenia programu i podręczników dla nauczycieli szkół specjalnych, które będą stanowiły kryterium oceny wyników pracy nauczycieli i osiągnięć uczniów⁹¹.

1. Programy i pomoce dydaktyczne do katechezy parafialnej osób z niepełnosprawnością intelektualną

Po Soborze Watykańskim II znane są w skali ogólnopolskiej cztery propozycje programów i pomocy katechezy parafialnej dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Pierwsza praca – Z. Rybarczyk pt. *Przyjdź Panie Jezu* była propozycją przygotowania dzieci z niepełnosprawnością intelektualną do Pierwszej Komunii Świętej, a przeznaczona dla duszpasterzy, katechetów i rodziców⁹². Druga propozycja – W. Gałczyńskiej składała się z katechizmu *Mów do nas, Panie Jezu*⁹³ oraz przewodników metodycznych *Z pomocą*

⁹¹ Z. Sękowska. *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*. Warszawa 1998 s. 254.

⁹² Z. Rybarczyk. *Przyjdź, Panie Jezu! Katechezy, przygotowanie dzieci opóźnionych w rozwoju umysłowym do pierwszej Komunii św., przeznaczone dla duszpasterzy, katechetów, rodziców*. Poznań 1965.

⁹³ W. Gałczyńska. *Mów do nas, Panie Jezu. Przygotowanie do spowiedzi i Komunii Świętej*. Katowice 1975.

*dzieciom specjalnej troski*⁹⁴ oraz *Tak Bóg ukochał nas*⁹⁵. Do trzeciej propozycji należy zaliczyć pozycję K.M. Lauscha wydaną w książce *Katecheza przedkomunijna osób głębiej upośledzonych umysłowo*⁹⁶ wraz z innymi wskazaniem opublikowanymi wcześniej w książce *Teoretyczne podstawy katechizacji osób głębiej upośledzonych umysłowo*⁹⁷. Czwarta propozycja – A. Kuskowskiej to *Katechizm bierzmowanych dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych*⁹⁸, który jest adresowany do uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.

1.1. Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną według Z. Rybarczyk

Katechezy przygotowane przez Z. Rybarczyk zostały oddane do druku w czasie trwania Soboru Watykańskiego II, a opublikowane w 1965 roku. Nakład 10.000 egzemplarzy i brak podobnej publikacji to przyczyny powszechnego zastosowania jej w Polsce. Cenzorem pozycji był ks. M. Finke, a „imprimatur” udzielił abp A. Baraniak. Praca jest owocem długoletniej praktyki autorki, która przygotowywała, zarówno indywidualnie jak i zbiorowo, dzieci z niepełnosprawnością intelektualną do przyjęcia pierwszej Komunii Świętej. Autorka w duchu ewangelicznym stwierdza, że „nakaz Boskiego Przyjaciela Dzieci: »Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzajcie im: do takich bowiem należy królestwo Boże« (Mk 10,14) – odnosi się nie tylko do dzieci, które otrzymały od Boga pięć lub dwa talenty, lecz także do tych, którym w udziale

⁹⁴ W. Gałczyńska. *Z pomocą dzieciom specjalnej troski. Katechezy i pomoce rysunkowe do książki „Mów do nas Panie Jezu”*. Katowice 1977. [Wydanie II 1988].

⁹⁵ W. Gałczyńska. *Tak Bóg ukochał nas*. Katowice 1981.

⁹⁶ K. M. Lausch. *Katecheza przedkomunijna osób głębiej upośledzonych umysłowo*. Warszawa 1990.

⁹⁷ K. M. Lausch. *Teoretyczne podstawy katechizacji osób głębiej upośledzonych umysłowo*. Warszawa 1987 s. 163-167.

⁹⁸ A. Kuskowska. *Katechizm bierzmowanych dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych*. Kraków 2008.

przypadł tylko jeden talent, tzn. do dzieci opóźnionych w rozwoju umysłowym”⁹⁹.

Zofia Rybarczyk, ogólnie charakteryzując adresata katechezy, ukazuje w przedmowie specyfikę struktury psychicznej dziecka z niepełnosprawnością intelektualną, która różni się od dzieci w normie. Zgodnie z dorobkiem pedagogiki specjalnej lat 60-tych oraz jej językiem autorka podkreśla, że dzieci są albo apatyczne, albo nadmiernie ruchliwe. Obserwuje u nich osłabioną wrażliwość zmysłów oraz nietrwałą i niedokładną pamięć. Uwaga ich jest bierna i płochliwa, tzn. skłonna do roztargnień. Dzieci te cechuje zmienność nastrojów. Łatwo zniechęcają się przeszkodami, zdradzają niechęć do wysiłku, ulegają wpływom, mają kłopoty z przyswojeniem trudnych i abstrakcyjnych pojęć religijnych.

Tabela 1. Podział materiału według Z. Rybarczyk

Część I	Podstawowe prawdy wiary zawarte w Składzie Apostolskim i w Modlitwie Pańskiej, oparte na Piśmie Świętym, szczególnie na życiu Jezusa Chrystusa.
Część II	Wiadomości o sakramentach świętych, ze szczególnym uwzględnieniem sakramentu pokuty, z którym związany jest Dekalog oraz przygotowanie do godnego przyjęcia Pierwszej Komunii Świętej. Wiadomości o strukturze Mszy św. i bezpośrednie przygotowanie do Komunii oraz akty pokomunijne.
Część III	Wiadomości o różnych nabożeństwach, jak pierwsze piątki, różaniec.
Część IV	Przygotowanie do sakramentu bierzmowania i wiadomości o sakramencie namaszczenia chorych.

Opracowany materiał podzielony jest na 132 konspekty katechez. Autorka zakłada, że materiał jest maksymalny i że można go zrealizować w ciągu dwuletniego nauczania. Jednak z analizy materiału wynika, że jest on przygotowany na dłuższy okres katechezy, obejmujący także przygotowanie do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Wynika to również z założenia, że materiał należy powtarzać i utrwalać. Autorka zauważa, że w katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną jest niemożliwe całkowite zastosowanie proponowa-

⁹⁹ Rybarczyk. *Przyjdź, Panie Jezule!* s. 3.

nych katechez, konieczna jest więc selekcja materiału ze względu na możliwości adresata katechezy. W przypadku dziecka o charakterze społecznym proponuje pracę indywidualną, aby nie utrudniać katechizowanej grupie właściwego przeżywania katechezy.

Zofia Rybarczyk, podkreślając zgodnie z ówczesnym stanem wiedzy, że myślenie dzieci z niepełnosprawnością intelektualną jest konkretne i wyobrażeniowe, proponuje stosowanie metody czynnej i obrazkowo-rysunkowej, nawiązywanie do doświadczeń dzieci i ich przeżyć, wzbudzanie zainteresowania przez podawanie przykładów z życia, świętych oraz z Ewangelii. Metoda czynna to propozycja nauczania urozmaicona opowiadaniem, odpytywaniem, opisem obrazu lub rysunku, śpiewem lub modlitwą, inscenizacją i rysunkiem. Tam, gdzie to możliwe, proponuje również łatwe modelowanie (np. krzyża, wiosła, chleba, ryb, koszów) i łatwe wycinanki (np. symbolu duszy, biletu do nieba, serca, krzyża, choinki, korony, stągwi lub chleba). Stosowanie metody obrazkowo-rysunkowej jest odpowiedzią autorki na fakt, że spostrzeżenia wzrokowe odgrywają dominującą rolę w procesie nauczania. Ponadto z doświadczenia Rybarczyk wynika, że stosowanie metody obrazkowo-rysunkowej daje pozytywne wyniki także w katechezie dzieci z głębszą niepełnosprawnością, które nie uczęszczają do szkoły, oraz u osób dorosłych czy analfabetów. Stosowanie metody obrazkowo-rysunkowej umożliwia osobom z niepełnosprawnością intelektualną przyswojenie podstawowej wiedzy koniecznej do przyjęcia sakramentów świętych w sposób dostosowany do ich możliwości. Autorka uprościła wiele rysunków-symboli, aby umożliwić ich graficzne odwzorowanie nawet przez dzieci mało zdolne i niepotrafiące pisać lub z trudem posługujące się piśmem. Rysunki-symbole mają na celu uaktywnianie uczniów, ćwiczenie i rozwijanie ich spostrzegawczości, ułatwienie im zapamiętywania, kojarzenia podanej treści oraz pobudzania ich do myślenia. Zofia Rybarczyk proponuje obok ogólnie stosowanych symboli także nowe, uważa bowiem, że posługiwanie się rysunkami-symbolami jest kwestią umowy, podobnie jak stosowanie znaków pisarskich w ogólnoludzkich sposobach ko-

munikowania. Świadomie unika przedstawień figuralnych, gdyż te – według niej – są trudne do wykonania nawet dla katechety. Podane zaś wzory takich przedstawień są przeznaczone dla katechety, aby mógł przygotować odpowiednią pomoc w nauczaniu. Autorka proponuje również wykorzystanie religijnych obrazów poglądowych, które są ogólnie dostępne, zwraca jednak uwagę na konieczność odpowiedniego komentarza. Odnośnie do graficznego przedstawiania Boga Ojca i aniołów, podkreśla potrzebę wyjaśnienia, że Bóg tak nie wygląda – nie ma ciała ani głowy, ani rąk, ani nóg, jak my. Każdy ze 132 konspektów składa się z pięciu elementów.

W proponowanej metodyce katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną Rybarczyk podkreśla konieczność stworzenia odpowiedniej atmosfery. Konspekty są przygotowane dla katechezy w punkcie katechetycznym. Walorem propozycji jest próba ukazania komplementarności nauki dziecka w szkole i katechezy parafialnej. Polega ona na podkreśleniu, że wszystkie informacje, których dzieci uczą się w szkole, są ważne, ale potrzebna jest również religia, która jest nauką o Panu Bogu i rzeczywistym spotkaniem z Nim. Jest to odpowiedź na słowa Jezusa: „Bo gdzie są dwaj albo trzej zebrani w imię moje, tam jestem pośród nich” (Mt 18,20). Na wzór szkolny autorka proponuje prowadzenie zeszytów. Poleca założenie dwóch zeszytów. Pierwszy ma być notatnikiem, w którym dzieci przerysowują i odpisują z tablicy ołówkiem. Drugi służy do prac domowych; do tego zeszytu dzieci powinny starannie przenieść z notatnika rysunki i inne wiadomości, które mają być podpisane przez nie osobiście bądź przez rodziców czy opiekunów. Zwłaszcza w wypadku głębszej niepełnosprawności intelektualnej i przy nauczaniu indywidualnym zakłada konieczną współpracę i pomoc rodziców i rodzeństwa.

W propozycji Z. Rybarczyk należy też dostrzec troskę o konkretyzację abstrakcyjnych pojęć religijnych, wynikającą z chęci dostosowania treści katechezy do adresata. Jest to próba naśladowania stylu Jezusowego, który ze swoją niezrównaną metodą poglądową przekazywał najwznioślejsze i najtrudniejsze prawdy Boże „umy-

słom – według autorki – prostym i ograniczonym” za pomocą znanych, konkretnych i łatwych porównań. Problem poznawania abstrakcyjnych pojęć religijnych przez uczniów z niepełnosprawnością intelektualną Rybarczyk chce rozwiązać obrazowo za pomocą przykładów i porównań znanych i zrozumiałych dla dzieci, także z głębszą niepełnosprawnością. Dla przykładu – omawiając prawdę, że „łaska Boża jest każdemu człowiekowi do zbawienia konieczna”, odchodzi ona od porównania do szaty godowej, którą posługiwał się Jezus, jako odległej i niezrozumiałej dla współczesnych dzieci. Proponuje porównanie łaski uświęcającej z biletem do nieba. Zakłada, że pojęcie biletu (czegoś, co daje prawo wstępu do teatru, kina, tramwaju, autobusu lub pociągu) jest znane nawet najmłodszym dzieciom. Pojęcie biletu nie zastępuje całkowicie terminu «łaska uświęcająca», jest ono stosowane obok nazwy właściwej, którą z czasem dzieci przyjmą za swoją. Autorka jest przekonana, że dzięki stosowaniu porównania łaski uświęcającej z biletem do nieba można w sposób zrozumiały przedstawić dzieciom z niepełnosprawnością intelektualną skutki grzechu pierworodnego, w skrócie omówić dogmat o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny i ukazać im poglądowo zbawcze dzieło Syna Bożego. W ten sposób zakłada, że nawet najmłodsze dzieci na podstawie skojarzenia z biletem do nieba poznają istotę i wartość łaski uświęcającej, która czyni z nas dzieci Boże, zamienia nasze dusze w mieszkania Trójcy Świętej i daje nam prawo do nieba. Jednym z podstawowych celów jest akcentowanie nadzwyczajnej wartości i konieczności łaski uświęcającej, aby dzieci ją przyjęły, ceniły i chroniły się przed jej utratą.

Jednym z trudniejszych zagadnień w katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną jest przygotowanie do sakramentu pokuty i pojednania. Zofia Rybarczyk po przygotowaniu całej grupy zaleca zrobienie rachunku sumienia z każdym dzieckiem indywidualnie. Tematyka tego sakramentu została opracowana w katechezach od 75. do 95. Po wprowadzeniu biblijnym odnajdujemy cały szereg praktycznych wskazań do pracy katechetycznej. Każda katecheza

zawiera przynajmniej kilka propozycji symboli lub rysunków, które mają pomóc dzieciom w przeprowadzeniu rachunku sumienia. Waleorem jest kilka uzupełniających się wariantów rachunku. Pierwsza propozycja to rachunek sumienia według Dziesięciu przykazań. Do każdego z symbolicznie przedstawionych przykazań Bożych autorka proponuje rysunki i symbole uzupełniające, na przykład: do trzeciego przykazania – obraz kapłana odprawiającego Mszę świętą, do czwartego – obraz Świętej Rodziny.

Druga propozycja to rachunek sumienia według przykazań kościelnych. Także do tych przykazań znajdujemy propozycję symboliczno-obrazkową, która z pewnością jest cenną pomocą dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Trzecia propozycja to rachunek sumienia z grzechów głównych. Także i tutaj trudne pojęcia, jak: pycha, chciwość, zazdrość, nieumiarkowanie w jedzeniu i w picciu, lenistwo, są przedstawione za pomocą rysunków-symboli. Autorka celowo pomija dwa grzechy główne, tzn. nieczystość i gniew, które były omówione w katechezach na temat przykazań Bożych.

Trzeba podkreślić, że propozycja Z. Rybarczyk przygotowuje uczniów do przyjęcia sakramentu pokuty i pojednania przez rachunek sumienia, który jest przeprowadzony w świetle słowa Bożego. Wprawdzie odnajdujemy wiele elementów nauczania katechizmowego, trudnego dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, ale można odnieść wrażenie, że dzięki licznym pomocom możliwe jest przygotowanie dziecka do sakramentu pokuty i pojednania. Wprawdzie jest mało prawdopodobne, aby dziecko z głębszą niepełnosprawnością intelektualną mogło – jak chce autorka – zapisać lub zapamiętać liczbę grzechów. Niemniej indywidualna pomoc w tworzeniu „listy win” za pomocą rysunków-symboli z pewnością pomoże im wyznać grzechy podczas spowiedzi. Wydaje się również trafna propozycja spalania kartek z grzechami po spowiedzi; będzie to znakiem, że Pan Bóg odpuścił wszystkie grzechy.

Propozycje przygotowane przez Z. Rybarczyk są świadectwem, że katecheza w Polsce po usunięciu ze szkół w 1961 roku zdobywała bogate i cenne doświadczenia także na płaszczyźnie katechezy parafialnej. Odnotować należy nie tylko pierwsze opublikowane próby pomocy katechetycznych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, lecz także cenne wskazówki dla organizacji takiej katechezy. Charakterystyczne jest jeszcze wyeksponowanie w katechezie funkcji nauczania przez podkreślenie znaczenia wiedzy religijnej, zaznaczenia obecności funkcji inicjacyjnej i ewangelizacyjnej. Jest to pierwsza posoborowa próba przygotowania materiałów katechetycznych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, która miała na celu organiczną i systematyczną formację wiary będącej czymś więcej niż nauczanie. Jest to propozycja katechezy dla tych, którzy może nie otrzymali dziesięciu czy pięciu talentów, lecz tylko jeden, ale on pomaga im w autentycznym pójściu za Chrystusem oraz łączy ich we wspólnotę, która żyje wiarą, celebryje ją i na miarę swoich możliwości świadczy o niej.

1.2. Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną według W. Gałczyńskiej

Pierwszą z trzech publikacji W. Gałczyńskiej jest książka *Mów do nas Panie Jezu*¹⁰⁰, wydana w nakładzie 20.000. Składa się ona z 30 katechez, które mają pomóc w przygotowaniu do spowiedzi i Komunii Świętej dzieci specjalnej troski. Oryginalnością książki jest jej założenie, że będzie to systematyczna katecheza rodzinna. To rodzice mają pracować z dzieckiem specjalnej troski. Matka albo ojciec ma zaproszenie, aby przeczytać lub opowiedzieć dziecku treść katechez. Jest to realizacja podstawowego celu katechezy rodzinnej, jakim jest budzenie wiary, a następnie rozwijanie i prowadzenie dziecka ku sakramentom inicjacji chrześcijańskiej.

¹⁰⁰ W. Gałczyńska. *Mów do nas Panie Jezu. Przygotowanie do spowiedzi i Komunii Św. dla dzieci specjalnej troski*. Katowice 1975.

Książka jest skróconym opowiadaniem historii Jezusa Chrystusa, który głosi Dobrą Nowinę o Bożym przebaczeniu i uzdalnia nas do kochania Boga i ludzi. Większość katechez tematycznie odwołuje się do przygotowania dziecka specjalnej troski do przyjęcia sakramentu pokuty i pojednania oraz Komunii Świętej. Niewątpliwie walorem pozycji jest konkretna pomoc dziecku w przygotowaniu się do przyjęcia sakramentów. Są w niej obecne fragmenty Biblii, ale główna uwaga skierowana jest na zewnętrzne postępowanie dziecka. Stąd większość pytań w rachunku sumienia ma formułę: Czy byłem dobry dla domowników i wszystkich ludzi?

Książka zawiera wiele rysunków o charakterze nie tylko religijnym (zwłaszcza biblijnym), ale także świeckim. Mają one pomóc w zrozumieniu treści katechez. Brak jest precyzyjnego określenia kategorii: dzieci specjalnej troski. Na podstawie analizy rysunków można przypuszczać, że dzieci te są pełnosprawne fizycznie, ale niepełnosprawne intelektualnie w stopniu lekkim. Na rysunkach dzieci same sprzątają, wyrzucają śmieci, pomagają w ogrodzie, jeżdżą na sankach czy na rowerze¹⁰¹. Walorem pracy jest próba opowiedzenia dziecku za pomocą krótkiego tekstu i rysunku historii biblijnych związanych z ustanowieniem sakramentu Eucharystii.

Z pewnością propozycja Gałczyńskiej, aby przez katechezę rodziną przygotować dzieci specjalnej troski do przyjęcia sakramentu pokuty i pojednania oraz Komunii Świętej, jest godna wyróżnienia. Taka pomoc katechetyczna z pewnością umożliwiła wielu rodzicom prowadzenie systematycznej katechezy rodzinnej, która polega na: przekazaniu prawdziwego wyobrażenia o Bogu, umożliwieniu podstawowych doświadczeń religijnych, tworzeniu pierwszych pojęć religijnych, kształtowaniu mentalności wiary, przedstawieniu chrześcijańskiego pojęcia dobra i zła, prowadzeniu do głębokiej i osobowej relacji z Bogiem, zapoznaniu się z Pismem Świętym, wychowaniu modlitewnym, współprzeżywaniu roku liturgicznego, wprowadzeniu do życia we wspólnocie kościelnej, inicjacji sakra-

¹⁰¹ Tamże s. 10-14; 42; 44; 58; 62; 64.

mentalnej, wdrażaniu do samodzielności i wolności, integracji życia z wiarą, odkrywaniu życiowego i chrześcijańskiego powołania.

Drugą pozycją W. Gałczyńskiej jest przewodnik metodyczny *Z pomocą dzieciom specjalnej troski*, który został opracowany jako pomoc dydaktyczna do katechezy parafialnej. Materiały powstały w wyniku doświadczenia kilkuletniej pracy autorki z niepełnosprawnymi. Trudno jednak na podstawie analizy materiałów precyzyjnie określić stopień niepełnosprawności intelektualnej adresata katechezy. Biorąc pod uwagę słownictwo i terminologię z tamtego czasu, można przypuszczać, że adresatami katechezy byli głównie uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Wanda Gałczyńska stwierdza tylko, że to dzieci, którym stan pozwala uczęszczać do szkoły specjalnej, ale nie precyzuje jakiej. Przynajmniej część z nich ma sprawność pisaną i czytania oraz komunikuje się za pomocą prostych zdań. Autorka, przywołując współczesne jej badania K. Kirejczyka, podkreśla głównie deficyty związane ze spostrzeganiem, uwagą, pamięcią, myśleniem, potrzebami, zainteresowaniami, uczuciami oraz wolą. Zauważa defekty mowy, zaburzenia motoryki, wady słuchu i wzroku oraz najróżniejsze odchylenia od normy w budowie ciała. Widoczny jest brak charakterystyki religijnej adresata katechezy, choć mocną stroną podanych propozycji katechetycznych jest osobiste świadectwo odkrywania piękna duszy tych dzieci. Krzysztof Lausch, analizując propozycje Gałczyńskiej, podkreśla, że pozycje te są przeznaczone dla dzieci z lekką niepełnosprawnością intelektualną, względnie dla dzieci z tzw. pogranicza lekkiej i umiarkowanej niepełnosprawności. Ponieważ jednak materiały te były właściwie jedynymi dostępnymi i były wykorzystywane w pracy z dziećmi o innych stopniach niepełnosprawności intelektualnej, Lausch z jednej strony wyłącza tę pozycję z krytyki (gdyż nie ma zestawu koniecznych wiadomości, umiejętności i kompetencji), z drugiej zaś postuluje konieczność ich opracowania.

Walorem analizowanych pozycji jest organizacja katechezy parafialnej dla niepełnosprawnych adresatów oraz propozycja stworzenia im właściwych warunków. Autorka zwraca uwagę na konieczność zapewnienia odpowiednio wyposażonych łazienek i ukazuje, jak przejść od troski o bezpieczeństwo i higienę dzieci do troski o rozwój ich życia religijnego. Odnotować należy także pewne nieścisłości. Autorka najpierw zwraca uwagę, że dziecko z niepełnosprawnością intelektualną bez względu na wiek i wygląd zewnętrzny jest w jakimś sensie małym dzieckiem, a później koryguje swoje poglądy, podkreślając, że do starszych należy zwracać się przez „pan”, „pani”¹⁰². Dobłą stroną propozycji Gałczyńskiej jest aktywizowanie dzieci unikające infantylizowania i postawy zabawiania. W materiałach odnajdujemy wiele propozycji aktywizacji uczniów: od inscenizacji sakramentów chrztu świętego, małżeństwa, sakramentu pokuty i pojednania oraz Komunii Świętej, po inscenizacje biblijne. Autorka proponuje stosowanie całej gamy pomocy i środków dydaktycznych: od wykorzystania obrazu i rysunku, aż po wykorzystanie magnetofonu. W jej propozycjach nie brakuje elementów śpiewu i odpowiednich zabaw. To wszystko zmierza do przeżycia i utrwalenia przez ucznia przekazanych mu treści. Z materiałów wynika, że autorka pamięta o koniecznej indywidualizacji posługi katechetycznej wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną. Proponuje dostosowanie prostych czynności do możliwości uczniów, podkreślając, że jeden uczeń może wytrzeć tablicę, drugi – zapalić świecę na ołtarzu w sali, trzeci – wypełnić kontury obrazka, a jeszcze inny – powtórzyć zdanie. To wszystko ma na celu nie tylko zorganizowanie katechezy dla uczniów np. nadpobudliwych, ale także rzeczywiste przeżycie przez nich spotkania z Jezusem Chrystusem.

Wanda Gałczyńska, podkreślając małe możliwości uczenia pamięciowego dzieci, rezygnuje z tej formy przekazywania wiedzy. Twierdzi, że uczenie pamięciowe, nawet jeśli z niektórymi dzieć-

¹⁰² Por. Gałczyńska. *Z pomocą dzieciom specjalnej troski* s. 6-7.

mi się udaje, nie przynosi żadnych rezultatów. Tylko przy nauce modlitw *Ojcze nasz* i *Zdrowaś, Maryjo* zachęca do omawiania i wyjaśniania zwrotów, aby doprowadzić do częściowego zrozumienia przez uczniów wspomnianych modlitw. Przestrzega też wyraźnie przed stosowaniem symboli na katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną. Twierdzi, że nie pomagają one w zrozumieniu, a nawet szkodzą, Bóg bowiem może się stać dla tych dzieci trójkątem lub okiem, a nie miłującym Bogiem. Przypomina przy tym o odpowiedzialności katechetów za dobieranie pomocy wizualnych. Proponuje na każdą lekcję przygotowanie na tablicy rysunku w formie szkicu, aby dzieci przez dopowiadanie i dorysowywanie brały czynny udział w katechezie. Odrzucenie symboli i w niewielkim stopniu zastosowanie Pisma Świętego na katechezie może sprawiać wrażenie, że propozycje rysunkowe nie zawsze oddają istotę przeżywanego tajemnicy spotkania z Bogiem. W lekcji nr 22 poświęconej rachunkowi sumienia odnajdujemy przykład chłopca, który nie chciał kupić mamie mleka. To wprowadzenie do rachunku sumienia jest dużym i niebezpiecznym uproszczeniem. W rachunku sumienia podstawowym warunkiem jest szczere pragnienie oczyszczenia, nawrócenia, odnowienia życia i osiągnięcie głębszej przyjaźni z Bogiem. Chodzi o miłość do Boga i ludzi, a nie tylko o skupienie uwagi na niewykonanej czynności, która często jest niedostępna dla wielu osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Istotnym założeniem propozycji Gałczyńskiej jest czynny udział rodziców w katechezie parafialnej, którego wyrazem będzie pomoc dzieciom w przepisywaniu i rysowaniu w zeszytach treści przedstawionych na tablicy. Propozycja toku lekcji to nieustanny dialog na różnych poziomach, bezpośrednio z uczniami czy przy pomocy rodziców. Niezaprzeczalnym walorem propozycji są krótkie świadectwa dzieci, które dzielą się swoją radością z tego, że naśladować katechetę czy rodziców, uczyły się wchodzić do Kościoła, żegnać, klękać itd. W dzieciach wywołuje to radość przejawiającą się nawet w klaskaniu w dłonie. Ta propozycja sugeruje konieczność prowadzenia katechezy nie tylko w salce parafialnej, ale także w kościele,

gdzie katechizowani mogą nauczyć się postaw i doświadczyć wiary, o której wcześniej słyszeli.

Analizowane materiały dotyczą w zasadzie przygotowania dzieci i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną do świadomego przystąpienia do sakramentu pokuty i pojednania oraz przyjęcia Pierwszej Komunii Świętej. Składają się one z 29 scenariuszy katechez zaplanowanych na rok szkolny, skorelowanych z rokiem liturgicznym. Dodatkowo odnajdujemy następujące scenariusze i pomoce dydaktyczne: adoracja Najświętszego Sakramentu, nabożeństwo przy żłóbku, wzór sylwetki do przypinania na tablicy, sylwetki do kolorowania, wzór szopki i baranka wielkanocnego.

Trzecia pozycja W. Gałczyńskiej – *Tak Bóg ukochał nas* ukazała się w 1981 roku w nakładzie 20.000 egzemplarzy¹⁰³. Jest to kolejna pomoc do katechezy rodzinnej dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną mająca na celu „opowiedzenie dzieciom o Panu Jezusie Zmartwychwstałym, który jest z nami w kościele”¹⁰⁴. Składa się ona z wielu rysunków przedstawiających rok liturgiczny i poszczególne części Mszy świętej oraz różaniec. Autorka przedstawia rok liturgiczny analogicznie do roku kalendarzowego.

Założeniem pozycji jest pomoc dziecku w przygotowaniu się do liturgii w niedziele czy święta w kościele. Jest to rodzaj uproszczonej książki do nabożeństwa, w której dziecko znajduje rysunki do kontemplacji oraz teksty do rozważania. Przy niektórych niedzielach i świętach są podane parametry Ewangelii, którą rodzice mogą wcześniej przeczytać z Pisma Świętego. Po analizie krótkich rozważań biblijno-ascetycznych można stwierdzić, że – jak w przypadku innych pozycji tej autorki – adresatami pomocy katechetycznej są osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim bądź umiarkowanym. Katechezy o sakramentach świętych składają się z prostych opowiadań. Pewnym walorem pozycji są dwa rachunki sumienia dla dzieci i młodzieży oraz dokładnie opisany przebieg spowiedzi, ale przedstawione propozycje są ubogie w treść. Skupienie się na pyta-

¹⁰³ W. Gałczyńska. *Tak Bóg ukochał nas*. Katowice 1981.

¹⁰⁴ Zob. tamże s. 5.

niach: czy dziecko składa ręce do Boga? jakie jest w domu? czy pamięta o wysłaniu pozdrowień z kolonii? itp. z pewnością nie pomoże w kształtowaniu dojrzałego sumienia na miarę możliwości dziecka.

Propozycje katechetyczne W. Gałczyńskiej wpisują się w osiągnięcia polskiej katechetyki posoborowej. Są one wyrazem doświadczeń, poszukiwań i troski, aby katecheza odpowiadała na potrzeby człowieka z niepełnosprawnością intelektualną i uwzględniała zdobyte pedagogiki specjalnej, a także by prowadziła do Boga, gdyż głównym jej celem jest spotkanie z żywym Jezusem Chrystusem obecnym w Kościele i Jego sakramentach. Dwie z trzech pozycji to propozycje katechezy rodzinnej. Są one nieliczne nie tylko w Polsce, ale także w Europie. Wymienione pozycje autorki to świadectwo, że katecheza jako jedna z uprzywilejowanych form posługi słowa w Kościele, głosząc ludziom Dobrą Nowinę o Bożej miłości, aktywnie uczestniczyła w procesie wszechstronnego rozwoju każdego człowieka i szukała dróg rozwoju osób z niepełnosprawnością intelektualną na miarę ich możliwości.

1.3. Katecheza osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną według K. M. Lauscha

Materiały K. M. Lauscha znacznie różnią się od wcześniej analizowanych pozycji poświęconych katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną. Jego książka pt. *Teoretyczne podstawy katechizacji osób głębiej upośledzonych umysłowo* – pierwsza w historii katechezy w Polsce – to dogłębne i obszerne opracowanie naukowe. Autor nie tylko postulował konieczność wykorzystania w katechezie dorobku pedagogiki specjalnej, ale także sam zebrał i opracował podstawowe wiadomości dotyczące istoty niepełnosprawności intelektualnej, jej przyczyn, ogólnej symptomatologii niepełnosprawności intelektualnej w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim, potrzeb oraz miejsca ludzi z niepełnosprawnością intelektualną w społeczeństwie (rozdział I). Opracował wybrane zagadnienia z dydaktyki i wychowania osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, takie jak: istota oraz

cele nauczania i wychowania osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, charakterystyka procesu uczenia się tych osób oraz problemy metodyki nauczania i wychowania (rozdział II). W książce autor zamieścił też wybrane zagadnienia wychowania religijnego osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Przedstawił cele i zadania duszpasterstwa specjalnego oraz istotę wychowania religijnego tych osób. Następnie jeszcze szczegółowiej przeanalizował formy wychowania religijnego. Pierwszą opracowaną formą jest katechizacja osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną wraz z jej celami, programami, treściami oraz organizacją. Drugą formą są opracowane pozakatechizacyjne sposoby oddziaływania religijnego, takie jak: Msza święta, spowiedź, wychowanie moralne, nabożeństwa, różne imprezy, pielgrzymki, wspólnoty i obozy wakacyjne. Na końcu omówiona jest problematyka specjalistycznej pomocy rodzicom oraz wybrane zagadnienia wychowania seksualnego osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną (rozdział III)¹⁰⁵.

Materiały Lauscha różnią się od wcześniejszych propozycji opracowaniem szczegółowego programu katechizacji osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. W książce *Katecheza przedkomunijna osób głębiej upośledzonych umysłowo* odnajdujemy założenia modelowego podziału poziomów nauczania; zależnie od wielu czynników rozkład w czasie przedstawia się następująco:

1. grupa początkowa (zerowa) – dwa lata nauczania,
2. grupa przedkomunijna – dwa lata nauczania,
3. grupa komunijna – jeden rok nauczania,
4. grupa pokomunijna – jeden rok nauczania,
5. grupa bierzmowaniowa – jeden rok nauczania,
6. grupa młodzieżowa – dwa, trzy lata nauczania,
7. grupa dorosłych (powyżej 18 lat) – bez oznaczenia liczby lat.

Autor naukowo opracował pierwszych pięć lat przygotowania dziecka z głębszą niepełnosprawnością intelektualną do przyjęcia

¹⁰⁵ K. M. Lausch. *Teoretyczne podstawy katechizacji osób głębiej upośledzonych umysłowo*. Warszawa 1987.

Komunii Świętej. Materiały o katechizacji pierwszych czterech lat (grupa początkowa i przedkomunijna) są podzielone według następującego klucza: schemat katechezy, sprawy organizacyjne, tematyka katechez i przebieg katechezy (propozycje).

Materiały do katechizacji dzieci grupy komunijnej opracowane są według następujących zagadnień: schemat katechezy, sprawy organizacyjne, tematyka katechez, uwagi do realizacji tematów katechezy komunijnej dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, uwagi do realizacji katechez związanych z rokiem liturgicznym, uwagi dotyczące przeprowadzenia nabożeństwa pokutnego, proponowany schemat nabożeństwa pokutnego, uwagi dotyczące sakramentu pokuty i pojednania osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, uwagi dotyczące Mszy świętej pierwszokomunijnej oraz propozycje piosenek do wykorzystania podczas katechez¹⁰⁶.

Materiały Lauscha różnią się od wcześniejszych propozycji adresatem katechezy. O ile po analizie materiałów Z. Rybarczyk i W. Gałczyńskiej można się domyślać, że są one adresowane do osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim i umiarkowanym, o tyle propozycje Lauscha są bardzo wyraźnie skierowane do osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym. Autor bardzo dobrze orientuje się w psychologicznej problematyce osób z głębszą niepełnosprawnością. Zna zarówno ich możliwości i ograniczenia (intelektualne i emocjonalne), jak i potrzeby oraz stany zagrożeń przeżywane w sytuacjach nowych, mogących wywoływać lęki¹⁰⁷. Autor wymienia – na podstawie dorobku pedagogiki specjalnej tamtych czasów – typowe objawy niepełnosprawności intelektualnej, takie jak: niedorozwój mowy, zaburzenia rozwoju emocjonalnego i zaburzenia osobowości. Odnotowuje też objawy dodatkowe: wzmożoną lub obniżoną pobudliwość nerwową, występowanie lęków, skłonność

¹⁰⁶ Lausch. *Katecheza przedkomunijna osób głębiej upośledzonych umysłowo* s. 49-193.

¹⁰⁷ Zob. A. Wysińska. W: Lausch. *Katecheza przedkomunijna osób głębiej upośledzonych umysłowo* s. 5.

do reakcji wybuchowych, niekontrolowanych, inercyjność, czyli bezwład procesów psychicznych, pobudliwość ruchową, patologizację popędów i potrzeb, niedorozwój sfery ruchowej, niedorozwój narządów zmysłów, niedorozwój fizyczny, nieprawidłowości budowy czaszki i zmiany w budowie narządów i układów wewnętrznych, szereg objawów neurologicznych¹⁰⁸. W swych propozycjach uwzględnia współczesne sobie zmiany poglądów i jasno wyraża swoje stanowisko. Odnotowuje na przykład zmianę poglądów na samą istotę upośledzenie umysłowego i jego dynamiczne ujęcia oraz z praktycznego podejścia określa pułap możliwości osób z poszczególnymi stopniami upośledzenia. Czyni to, aby pomóc katechetom w poznawaniu problematyki, zwłaszcza w początkowej fazie organizowania katechezy.

Lausch powołuje się w swoich materiałach na pierwsze dokumenty Magisterium Kościoła całkowicie poświęcone osobom niepełnosprawnym. Jego propozycje są w pewnym sensie aplikacją ogólnych prawd zawartych w Dokumencie Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych z dnia 4 marca 1981 roku. W różnych fragmentach książki Lauscha odnajdujemy fundamentalną prawdę, że ludzie z niepełnosprawnością intelektualną mają takie same jak wszyscy ludzie prawa do tego, by byli uznani za indywidualności oraz mogli się rozwijać we właściwy sobie sposób, w odpowiednim tempie i w sprzyjających warunkach. Mają takie same potrzeby biologiczne i społeczne jak inni ludzie. Jego propozycje są również wyrazem recepcji wskazań Soboru Watykańskiego II, a zwłaszcza *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*. Już we wstępie publikacji Lauscha odnajdujemy soborowe zdanie, że wszyscy ludzie, bez względu na rasę, pochodzenie społeczne i wiek, jako cieszące się godnością osoby mają nienaruszalne prawo do wychowania odpowiadającego ich własnemu celowi, dostosowanemu do wrodzonych zdolności (por. DWCH 1). Lausch wprowadza w życie nauczanie Jana Pawła II zawarte w Adhortacji apostolskiej

¹⁰⁸ Lausch. *Teoretyczne podstawy katechizacji osób głębiej upośledzonych umysłowo* s. 43-45.

Catechesi tradendae. Papież podkreślił w niej, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają prawo tak samo jak ich rówieśnicy poznać tajemnice wiary. Wzmoczone trudności, na jakie napotykają, zwiększają zasługę płynącą z podejmowania wysiłków przez nich i przez ich wychowawców (por. CT 41). Autor wykorzystał bogate nauczanie Jana Pawła II skierowane do osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich opiekunów, czyniąc z jego myśli wskazówki na drodze organizacji katechezy w Polsce.

Lausch odnosi się krytycznie do współczesnej mu organizacji katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zauważa, że w tamtym okresie katechizacja osób specjalnej troski prowadzona była na szerszą skalę tylko w dwóch ośrodkach w Polsce: w Krakowie (ojcowie franciszkanie) i w Poznaniu (katecheci świeccy). Odnotowuje, że współcześnie powstało kilka innych ośrodków, ale ich posługa nie jest jeszcze zorganizowana¹⁰⁹. Nie chciał, by Kościół katolicki w Polsce, pojmowany jako instytucja, chlubił się tylko historią. Twierdził, że „dzisiaj nie wystarczy już [...] do chwały chlubny zresztą fakt, że np. w Polsce pierwszy zakład dla »odchylonych od normy« (oczywiście w ówczesnym rozumieniu normy) powstał w Poznaniu już w 1170 roku i prowadzony był przez zakon joanitów ani też to, że właśnie Kościół katolicki otworzył pierwsze zakłady charytatywne w świecie, zanim jeszcze ktokolwiek zaczął chociażby myśleć o opiece nad tymi ludźmi. Kościół dnia dzisiejszego przez siłę swojego oddziaływania, posiadaną głęboką wiedzę, szerokie

¹⁰⁹ Tamże s. 13. Trudno się jednak zgodzić z autorem i jego krytyką organizacji katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Rzeczywistość organizacji katechezy była o wiele bogatsza, niż on to prezentuje. Bardziej można mówić o słabej informacji na ten temat, co tłumaczy atmosfera tamtych lat. Obecnie publikuje się wiele świadectw katechezy prowadzonej przez różne zgromadzenia zakonne i księży w okresie tzw. katechezy parafialnej. Zob. np.: *Wychowanie dzieci upośledzonych umysłowo w ośrodkach specjalnych prowadzonych przez zgromadzenia zakonne*. Red. E. Domarecka-Malinowska. Warszawa 2001. Odnajdujemy tam m.in. świadectwa często heroicznej pracy duszpastersko-katechetycznej Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Misjonarek Maryi, Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi, Zgromadzenia Sióstr Felicjanek, Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo, Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej i Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego.

możliwości i rozległe kontakty powinien przodować tak w organizacji właściwych placówek (ze zrozumiałymi i oczywistymi ograniczeniami oczywiście – przynajmniej na terenie naszego kraju), jak i w szeroko rozumianej akcji »uświadamiania społeczeństwa«. Placówki leczniczo-opiekuńcze w Polsce przejęło w zasadzie państwo. Wprawdzie ustawa z 15.07.1961 roku wprowadziła zasadę świeckości nauczania i wychowania w szkołach i wyprowadziła katechezę poza teren tych placówek, to nie ma jednak aktualnie przepisów prawnych uniemożliwiających np. prowadzenie katechezy osób upośledzonych umysłowo. [...] Obserwujemy swoisty paradoks. Wszystkie istniejące przepisy, dekrety, ustalenia zezwalają, zalecają, uważają za wskazane, czasami nawet nakazują, a dzień powszedni wskazuje swoisty zastój, brak inicjatywy, niechętny stosunek, postawę unikową”¹¹⁰. Zauważa również pozytywne znaki, takie jak powstawanie Kół Pomocy Dzieciom Specjalnej Troski i wspólnot Wiara i Światło oraz widoczny w pracach naukowych wzrost zainteresowania ośrodków katolickich w Polsce¹¹¹.

Programy i pomoce K. M. Lauscha reprezentującego Poznański Ośrodek Duszpasterstwa Specjalnego wyodrębniają kilka zasadniczych grup tematycznych, które dzięki zdobytemu doświadczeniu wykazały – według niego – zarówno trafność treści oraz możliwość ich przekazania, jak i efektywność przekazu. Grupy tematyczne przedstawia poniższa tabela:

Tabela 2. Grupy tematyczne katechezy według K. M. Lauscha

1.	Zachowania świadczące o przynależności do społeczności katolickiej: czynienie znaku krzyża, przyjmowanie postawy klęczącej lub stojącej w odpowiednich sytuacjach (modlitwa, Msza św. itp.), wykonywanie czynności (podstawowych) związanych z różnego typu nabożeństwami (adoracja żłóbka, świece roratnie, Droga krzyżowa, różaniec itp.), wykonywanie czynności związanych z szeregiem praktyk religijnych (pochodzenie do konfesjonahu, klęknięcie przy nim, bicie się w piersi na znak „przepraszam” itp.) i szereg innych wynikających ze szczegółowego programu katechizacji.
----	--

¹¹⁰ Tamże s. 69-70.

¹¹¹ Tamże s. 14.

2.	Zachowania prospołeczne: Dzielenie się, pomoc drugiemu w różnych sytuacjach praktycznych – zarówno na katechezie, jak i poza nią, formy grzecznościowe.
3.	Wiadomości (podstawowe) dotyczące wydarzeń roku liturgicznego: Boże Narodzenie, Wielkanoc, święta Matki Bożej i szeregu innych.
4.	Wiadomości (podstawowe) dotyczące sakramentów: chrztu, spowiedzi, Eucharystii, bierzmowania, małżeństwa, kapłaństwa.
5.	Wiadomości (podstawowe) dotyczące Kościoła jako wspólnoty oraz kościoła – budowli.
6.	Zachowania związane z formami organizacyjnymi spotkań katechetycznych: ustawienie stołów i krzeseł, stawianie świecy, zmywanie tablicy, zajmowanie stałych (wyznaczonych) miejsc, rozdawanie kartek, kredek, plasteliny i innych pomocy, wychodzenie na odpowiednie miejsce w zależności od sytuacji (do tablicy, gazetki, na środek przy prezentacjach i konkursach) i szeregu innych.

Walorem propozycji jest próba dostosowania obszernego zakresu wiedzy, umiejętności i nawyku do konkretnego adresata katechezy. Autor jest świadomy, że zarówno skala trudności poszczególnych tematów, jak i różna forma ich przekazu oraz kolejność następowania jest uzależniona od wieku uczestników, ich poziomu umysłowego i wychowawczego, liczebności poszczególnych grup oraz aktualnych warunków pracy. W materiałach Lauscha znajdują się wciąż aktualne wskazówki metodyczne dotyczące katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębszym¹¹². Również uwagi dotyczące konstruowania programów takiej katechezy i zakres tematyki są rzetelnie opracowane. Za szczególnie cenne należy uznać wskazówki dotyczące budowania osobowego kontaktu z Bogiem: od wprowadzania pojęć i słów o charakterze religijnym, przez wdrażanie do wspólnej modlitwy, aż po ukształtowanie świadomości, że rodzina jest Kościołem.

Krzysztof Lausch porusza także zagadnienia dyskusyjne. Na podstawie własnego doświadczenia ukazuje możliwości i ograniczenia sześciu istotnych elementów wychowania religijnego: biblijnego, eklezjalno-liturgicznego, do diakonii, do życia społecznego, do realizacji samego siebie i do życia w określonym świecie i kulturze¹¹³.

¹¹² Lausch. *Katecheza przedkomunijna osób głębiej upośledzonych umysłowo* s. 27-30.

¹¹³ Jest to podział przyjęty za W. Kubikiem. Współczesna katecheza przyjmuje

Twierdzi, że wychowanie biblijne nie jest w stanie doprowadzić do tego, aby Pismo Święte stało się dla osób katechizowanych źródłem pewnych prawd. Wychowanie eklezjalno-liturgiczne nauczy osoby z niepełnosprawnością intelektualną wyrażać w wybrany sposób przynależność do Kościoła, rozbudzi w nich chęci uczestnictwa we Mszy świętej, nabożeństwach, katechezie itd., doprowadzi je do zrozumienia niektórych nieskomplikowanych symboli i znaków, do poznania zwyczajów Kościoła i właściwego zachowania podczas uroczystości kościelnych oraz ukształtuje w nich poczucie przynależności do wspólnoty chrześcijańskiej. Autor stwierdza, że wychowanie do diakonii może nauczyć pewnych zachowań typu prospołecznego w sensie ogólnym, ale nie doprowadzi do pełnego zrozumienia, czym jest służba, ani nie rozbudzi inicjatywy podejmowania działań na rzecz szeroko rozumianej wspólnoty. Stosunkowo najlepsze wyniki przynosi wychowanie do życia społecznego. Lausch przekonuje, że możliwe jest wyćwiczenie bądź wyuczenie szeregu zachowań społecznie pożądanych oraz umiejętności bezkonfliktowego współżycia z innymi. Autor podkreśla jednak, że nie jest możliwe doprowadzenie osoby niepełnosprawnej do prawd wiary i wypływającego z nich szczególnego posłannictwa, jakie otrzymuje każdy człowiek. Twierdzi on, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie są w stanie ani zrozumieć, ani przyjąć motywacji działania dla innych, jaka jest owocem zrozumienia, że się istnieje dla innych w Bogu. Lausch ma negatywne spostrzeżenia również na temat wychowania do realizacji samego siebie. Uważa on, że trudno stwierdzić, czy i w jakim stopniu wartości moralne mogą zostać zinternalizowane przez niepełnosprawnych intelektualnie oraz w jakim stopniu motywują oni poszczególne wybory, decyzje i postępowanie. Jeśli chodzi o wychowanie do życia w określonym świecie i kulturze, autor podkreśla, że może ono doprowadzić osoby niepełnosprawne do poznania pewnych wartości niematerialnych

za DOK następujące sformułowania zadań katechezy: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formacja moralna, nauczanie modlitwy, wychowanie do życia we wspólnocie i wprowadzenie do misji (zob. DOK 85-86; PDK 23-30).

(muzyki, koloru, wielkości itp.), ale jako elementów otoczenia, sytuacji, środowiska. W wyniku katechizowania osoby te są w stanie przyjąć za pewnik, że to Bóg stworzył świat i że świat ten jest pełen Jego śladów; taki efekt można uzyskać dzięki osobom, które odgrywają dużą rolę w życiu tych dzieci.

Z pewnością propozycje katechetyczne K. M. Lauscha wniosły znaczący wkład w dorobek polskiej katechezy parafialnej, a w szczególności katechezy osób niepełnosprawnych. Było to pierwsze tak szerokie opracowanie katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym. Autor sięgnął w swym opracowaniu do ówczesnego dorobku pedagogiki specjalnej, co sprawiło, że jego propozycje były dostosowane do konkretnego adresata katechezy. Praktycznie został opracowany modelowy podział poziomów katechizacji parafialnej. Zakładał on udział w katechezie dzieci, młodzieży i dorosłych. Został opracowany szczegółowy pięcioletni program katechezy przedkomunijnej osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Oprócz tematyki powstały schematy katechez oraz zostały omówione sprawy organizacyjne. Dzięki tak opracowanej katechezie osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną z pewnością osoby te mogły nie tylko poznać piękno otaczającego ich świata, ale także pogłębić wiarę w Boga utrzymaną na chrzcie świętym i doświadczyć bliskości Boga przez udział w sakramentach.

Doceniając osiągnięcia z okresu katechezy w parafii i znaczenie metod wypracowanych z wielkim trudem i wśród zmagañ, należy podjąć próby ponownej jej organizacji. Katecheza w Polsce zmagają się w tej chwili z wprowadzeniem w życie słów Jana Pawła II: „Chociaż prawdą jest, że katecheza może być wszędzie prowadzona, to jednak muszę podkreślić – zgodnie zresztą z życzeniami wielu biskupów – że wspólnota parafialna jako zajmująca szczególnie miejsce powinna pozostać krzewicielką i inspiratorką katechezy. Prawdą jest, że w niemałej liczbie krajów parafia została jak gdyby zburzona na skutek niezmiernego rozrostu miast. Niektórzy może zbyt pochopnie uznali, że parafie są przestarzałe i zanikają, a na ich

miejsce powinno się tworzyć małe wspólnoty, dogodniejsze i sprawniejsze. Ale czy to się podoba, czy nie, parafia jest w dalszym ciągu miejscem, w którym chrześcijanie, nawet niepraktykujący, złączeni są ścisłymi więzami. [...] Podsumowując – bez monopolizowania i uniformizmu – parafia, jak powiedziałem wyżej, powinna pozostać pierwszoplanowym miejscem katechizacji. Musi ona odnaleźć na nowo swoje powołanie, które każe jej być domem rodzinnym, braterskim i gościnnym, w którym ochrzczeni i bierzmowani uświadamiają sobie, że są Ludem Bożym. Tam w jednej czynności liturgicznej obficie łamie się dla nich chleb zdrowej nauki i chleb eucharystyczny; stamtąd są codziennie posyłani, by pełnili swe apostołskie działania wszędzie, gdzie kipi życie świata” (CT 67). Pilnym zadaniem dla współczesnej katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce jest ponowne opracowanie konkretnego itinerarium wiary dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w parafii.

1.4. Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim według A. Kuskowskiej

Katechizm bierzmowanych dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych autorstwa A. Kuskowskiej ukazał się w lipcu 2008 roku. Krzysztof Sosna w recenzji katechizmu podkreśla, że „Katechizm stanowi poważny krok na gruncie katechezy specjalnej, gdyż dotyczy sakramentu bierzmowania, a o pomoce w tym zakresie jest trudno. Są one bardzo potrzebne i będą stanowić materiał bazowy na przyszłość. Zgodnie z sugestią, jest to pomoc dla dzieci z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, natomiast po dokonaniu pewnej akomodacji, może także stanowić pomoc dla innych grup osób w szczególnych sytuacjach edukacyjnych. Pozytywną stroną katechizmu jest usystematyzowanie materiału do zapamiętania. W ten sposób powstał pewien ‘leksykon teologiczny’, który może stanowić pomoc w przygotowaniu do sakramentu bierzmowania. Nie wnikając w merytoryczną stronę książki, mogę stwierdzić, że autorka dokonała doboru materiału, który podyktowany jest jej doświadczeniem katechetycznym. Na podkreślenie zasługują piktogramy, które uzupełniają tekst i ułatwiają przyswojenie

treści. Materiał jednak skoncentrowany jest na stronie intelektualnej. Wydaje się konieczne dopracowanie aspektu wychowawczego, aby przygotowania do sakramentu bierzmowania nie sprowadzić tylko do sfery intelektualnej. Autorka zapewne robi to w swoich grupach, stąd zachęta opracowania drugiej części, która będzie uzupełnieniem *Katechizmu bierzmowanych*¹¹⁴.

Katechezą sakramentalną przed bierzmowaniem w parafii są objęte również osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Najczęstszym pytaniem duszpasterzy i katechetów w Polsce jest pytanie o sens przystępowania tych osób do sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej. Zauważyć można, że wielu ma problemy z poprawnym teologicznym rozumieniem znaczenia tego sakramentu. A trzeba pamiętać, że udoskonala on łaskę chrztu i udziela Ducha Świętego, aby głębiej zakorzenić nas w synostwie Bożym, ściślej wszczepić w Chrystusa, umocnić więź z Kościołem, włączyć bardziej w jego misję.

W praktyce często powraca pytanie: Czy osoba z niepełnosprawnością intelektualną może przyjąć sakrament dojrzałości chrześcijańskiej? Nie jest to jednak problem dotyczący wyłącznie tej grupy adresatów katechezy. Problem terminu «dojrzałość» powraca w dyskusjach mających na celu ustalenie dojrzałego wieku młodzieży przystępującej do tego sakramentu. Nauczanie Kościoła mówi o nieutożsamianiu dojrzałego wieku wiary z dojrzałym wiekiem rozwoju naturalnego; jest to zrozumiałe i nieodzowne dla poprawnej koncepcji katechezy. „Jeśli mówi się czasem o bierzmowaniu jako o »sakramencie dojrzałości chrześcijańskiej«, to nie należy mylić dojrzałego wieku wiary z dojrzałym wiekiem rozwoju naturalnego. Nie można także zapominać, że łaska chrztu jest łaską darmowego i niezasłużonego wybrania. Nie potrzebuje ona »potwierdzenia«, aby stać się skuteczną. Przypomina o tym św. Tomasz: »Wiek fizyczny nie stanowi dla duszy przeszkody. Tak więc nawet

¹¹⁴ K. Sosna. Recenzja A. Kuskowska. *Katechizm bierzmowanych dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych*. Kraków: WAM 2008.

www.katalog.wydawnictwowam.pl/?Page=recenzja&Id=2230&Recenzja=1217 (24.08.2009).

w dzieciństwie człowiek może osiągnąć doskonałość wieku duchowego, o której mówi Księga Mądrości (4,8): „Starość jest czcigodna nie przez długowieczność i liczbą lat się jej nie mierzy”. W ten sposób wiele dzieci dzięki mocy Ducha Świętego, którą otrzymały, walczyło odważnie i aż do przelania krwi dla Chrystusa»” (KKK 1308). A zatem rozważania katechetyczne nie powinny się skupiać na wieku intelektualnym osoby, lecz na wierze jej i wspólnoty, która ją przygotowuje do przyjęcia sakramentu bierzmowania.

Z pomocą dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, które pragną przygotować się do sakramentu bierzmowania, przychodzi *Katechizm bierzmowanych dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych*. Ma on wprowadzić charakter doktrynalny, wiadomości religijne przekazywane są w formie pytań i odpowiedzi (tę stronę niewątpliwie należy ulepszyć¹¹⁵), ale ma on jedną zasługującą na uwagę cechę. W swoim katechizmie Wydawnictwo WAM po raz pierwszy w Polsce wprowadziło piktogramy. Jest to nowy środek porozumiewania się, znany pod nazwą: wspomagająca i alternatywna komunikacja – AAC (Augmentative and Alternative Communication). Obejmuje on cały obszar praktyki klinicznej – edukacyjnej, logopedycznej, psychologicznej – mającej na celu skompensowanie (uzupełnienie bądź zastąpienie) zaburzonej lub nieistniejącej mowy. Niemożliwe do wypowiedzenia słowa zostają zastąpione symbolami – znakami graficznymi lub manualnymi, które niosą znaczenia i mogą służyć do budowania wszelkich wypowiedzi, podobnie jak mowa. W ten sposób możemy modlić się razem również z osobami, które mają problemy z komunikacją werbalną. One mają takie same potrzeby mówienia jak my. A śledząc palcem (czy poprzez odpowiednie oprzyrządowanie) piktogramy zawarte w Składzie Apostolskim czy rysunki przy Dekalogu mogą wypowiadać swoje doświadczenia wewnętrzne. *Katechizm bierz-*

¹¹⁵ Cenne wskazówki odnośnie przygotowania do bierzmowania zob. P. Mąkosa. *Katecheza inicjacyjna w procesie przygotowania bliższego i bezpośredniego do sakramentu bierzmowania*. W: *Funkcja inicjacyjna katechezy w Kościele współczesnym*. Red. K. Kantowski. Szczecin 2007 s. 157-176

mowanych dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych zawiera również najważniejsze teksty nabożeństw, formułę spowiedzi oraz obrzędy liturgii sakramentu bierzmowania. Jest pomocą przy prowadzeniu katechezy zarówno w parafii, jak i w szkole.

2. Programy, podręczniki metodyczne i karty pracy dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym do szkoły

Autorski program nauczania religii uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym na I, II i III etap edukacyjny został opracowany przez A. Kielar i ks. J. Tomczaka i opublikowany w 2002 roku przez Prymasowskie Wydawnictwo „Gaudentinum”¹¹⁶. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu z dniem 7 kwietnia 2003 roku zatwierdziła ten program, nadając mu odpowiednie numery oraz precyzując ograniczenia czasowe w jego stosowaniu:

- dla klas I-III (I etap edukacyjny) – AX-1i-03/5 (do dnia 31 sierpnia 2008 r.)¹¹⁷;
- dla klas IV-VI (II etap edukacyjny) – AX-2i-03/5 (do dnia 31 sierpnia 2008 r.)¹¹⁸;
- dla klas I-III gimnazjum (III etap edukacyjny) – AZ-3i-03/5 (na czas nieokreślony)¹¹⁹.

¹¹⁶ A. Kielar, J. Tomczak. *W ramionach Ojca. Program nauczania religii uczniów z upośledzeniem umysłowym*. Gniezno 2002.

¹¹⁷ A. Kielar, J. Tomczak. *Program nauczania religii na I etap edukacyjny (kl. I-III) dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym. „Bóg kocha mnie”*. W: Kielar, Tomczak. „*W ramionach Ojca*”. Program nauczania religii uczniów z upośledzeniem umysłowym s. 6-32.

¹¹⁸ A. Kielar, J. Tomczak. *Program nauczania religii na II etap edukacyjny (kl. IV-VI) dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym. „Bóg prowadzi mnie”*. W: Kielar, Tomczak. „*W ramionach Ojca*”. Program nauczania religii uczniów z upośledzeniem umysłowym s. 33-59.

¹¹⁹ A. Kielar, J. Tomczak. *Program nauczania religii na III etap edukacyjny (Gimnazjum kl. I-III) dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiar-*

Komisja zatwierdziła także materiały dydaktyczne z serii *W ramionach Ojca* autorstwa A. M. Kielar na trzy etapy edukacyjne pod następującymi numerami:

- dla klas I-III (I etap edukacyjny) *Bóg kocha mnie* – AX-10i-03/5 (do dnia 31 sierpnia 2008 r.)¹²⁰;
- dla klas IV-VI (II etap edukacyjny) *Bóg prowadzi mnie* – AX-20i-03/5 (do dnia 31 sierpnia 2008 r.)¹²¹;
- dla klas I-III gimnazjum (III etap edukacyjny) *Bóg uświęca mnie* – AZ-30i-03/5 (na czas nieokreślony)¹²².

W następnych latach ukazały się podręczniki metodyczne dla katechetów pod redakcją A. Kielar¹²³:

- podręcznik metodyczny *Bóg kocha mnie* – dla katechetów uczących dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym na I etapie edukacyjnym (kl. I-III)¹²⁴;
- podręcznik metodyczny *Bóg prowadzi mnie* – dla katechetów uczących dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym na II etapie edukacyjnym (kl. IV-VI)¹²⁵;

kowanym i znacznym. „*Bóg uświęca mnie*”. W: Kielar, Tomczak. „*W ramionach Ojca*”. Program nauczania religii uczniów z upośledzeniem umysłowym s. 60-91.

¹²⁰ A. M. Kielar *W ramionach Ojca. Materiały dla uczniów do katechezy dla dzieci specjalnej troski. Bóg kocha mnie. I etap edukacyjny (kl. I-III)*. Gniezno 2002.

¹²¹ A. M. Kielar *W ramionach Ojca. Materiały dla uczniów do katechezy dla dzieci specjalnej troski. Bóg prowadzi mnie. II etap edukacyjny (kl. IV-VI)*. Gniezno 2002.

¹²² A. M. Kielar. *W ramionach Ojca. Materiały dla uczniów do katechezy dla dzieci specjalnej troski. Bóg uświęca mnie. III etap edukacyjny (gimnazjum kl. I-III)*. Gniezno 2002.

¹²³ Podręczniki metodyczne zostały napisane przez zespół autorski powołany na II ogólnopolskiej Konferencji Katechetów Szkół Specjalnych w Brennej w kwietniu 2002 r. W skład zespołu wchodzi m.in.: A. Kulikowska, A. M. Kielar, B. Bąk, D. Kucharczyk, A. Sarniak, J. Zbierańska, B. Zaręba, I. Bukal, A. Jędruch, J. Potok, I. Jonderko, A. Wiśniewska, E. Pawłowska, M. Chmielewska.

¹²⁴ Podręcznik metodyczny *Bóg kocha mnie* – dla katechetów uczących dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym na I etapie edukacyjnym (kl. 1-3). Red. A. M. Kielar. Gniezno 2003.

¹²⁵ Podręcznik metodyczny *Bóg prowadzi mnie* – dla katechetów uczących dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym na II etapie edukacyjnym (kl. 4-6). Red. A. M. Kielar. Gniezno 2003.

- podręcznik metodyczny *Bóg uświęca mnie* – dla katechetów uczących dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym na III etapie edukacyjnym (kl. I-III gimnazjum)¹²⁶.

Cennym uzupełnieniem pakietu programowego jest modlitewnik opracowany przez ks. J. Tomczaka zawierający rysunki, które mogą pomóc katechetom i rodzicom prowadzić po drogach wiary osoby o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Walorem modlitewnika jest opracowana formuła spowiedzi dostosowana do możliwości osób, które mają trudności w porozumiewaniu¹²⁷.

Autorzy programu nauczania dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym na I, II i III etap edukacyjny jako zasadnicze cele katechizacji wyznaczają wzbudzenie i umacnianie wiary, zapoznanie z jej podstawowymi prawdami oraz kształtowanie postaw chrześcijańskich charakteryzujących się miłością do Boga i ludzi. Przekazywanie treści religijnych wiąże z działaniami rewalidacyjnymi, które w zależności od indywidualnych potrzeb uczniów mogą mieć charakter: korekcyjny, kompensacyjny, usprawniający, stymulujący bądź rozwijający. Program podaje charakterystykę adresatów katechezy, cele i zadania nauki religii, tematy, treści, procedurę osiągania celów, korelację z innymi zajęciami edukacyjno-terapeutycznymi oraz zakładaną współpracę środowisk wychowawczych. Program uwzględnia specyfikę katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną i zakłada, że katecheta, kierując się możliwościami psychofizycznymi uczniów wchodzących w skład danego zespołu edukacyjno-terapeutycznego, skonstruuje własny rozkład materiału i z proponowanego programu wybierze te treści, które dzieci w danej chwili są w stanie przyswoić¹²⁸.

¹²⁶ Podręcznik metodyczny *Bóg uświęca mnie* – dla katechetów uczących dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym na III etapie edukacyjnym (kl. 1-3 gimnazjum). Red. A. M. Kielar. Gniezno 2004.

¹²⁷ *Ide w ramiona Ojca*. Modlitewnik. Red. J. Tomczak. Gniezno 2007.

¹²⁸ A. M. Kielar, J. Tomczak. *W ramionach Ojca. Program nauczania religii uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym na I etap edukacyjny (kl. 1-3)*. Wyd. II poprawione. Gniezno 2005 s. 6.

Autorzy programu znacznie rozszerzyli – w porównaniu do założeń podstawy programowej katechezy – charakterystykę uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym. Opracowali następujące zagadnienia funkcjonowania poznawczego: myślenie, spostrzeganie, uwagę, pamięć, zdolność uczenia się i mowę oraz zagadnienia funkcjonowania emocjonalno-społecznego. Na podstawie analizy porównawczej I i II wydania należy zwrócić uwagę na unikanie w wydaniu poprawionym archaicznych terminów (jak oligofrenicy) i zwrócenie uwagi na osobę katechizowaną. Częściowo jednak pozostała terminologia wskazująca na traktowanie osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie jako osoby, lecz jako jednostki, którą należy – jak się wyrażano – dostosować do wykonywania danej czynności i która charakteryzuje się głównie defycytami. Rzetelnie opracowana problematyka «procedury osiągania celów» pomniejsza te niedociągnięcia. Autorzy podkreślają, że nie można zapominać, iż dziecko, które uczestniczy w katechezie, jest osobą. Zakładają pracę katechetów, która pozwoli tym dzieciom doświadczyć, że są ważne i dla Boga, i dla ludzi – bez względu na stopień i rozmiar dysfunkcji. Zakładają takie prowadzenie zajęć, aby dzieci mogły być w nich partnerami, a nie tylko biernymi odbiorcami przekazywanych im treści. Z praktyki katechetycznej wynika bowiem, że jeśli katechetę cechuje otwarta postawa względem dzieci, zajęcia przebiegają o wiele sprawniej i dzieci doświadcniają Bożej miłości i radości ze swego życia. Autorzy potwierdzają, że autentyczna postawa miłości ze strony katechety staje się dla nich niejako sakramentem Bożej miłości.

Program – zgodnie ze standardami oświatowymi i wskazaniem podstawy programowej katechezy – zakłada dobrą znajomość uczniów z głębszą niepełnosprawnością umysłową i obliuguje do uwzględnienia zarówno ich poziomu rozwoju we wszystkich sferach, jak i ich potrzeb, tempa rozwoju oraz indywidualnych upodobań i preferencji. Podkreśla znaczenie stworzenia odpowiedniej atmosfery, stałości miejsca katechezy oraz strukturalizacji na katechezie. Zakłada stosowanie metod, które zawierają elementy sprzy-

jające rozwojowi w wymiarze motorycznym, manualnym, poznawczym, emocjonalnym itd. Szczególnie cenne jest proponowanie różnych form arteterapii. Praktyka katechetyczna wykazuje, że powiązanie tych metod z treściami religijnymi przyczynia się do wzrostu wrażliwości dzieci na wszystko, co jest związane z religią i życiem Kościoła. Kolejnym istotnym założeniem proponowanej katechezy jest uwzględnienie zasad wielozmysłowego poznania przy przekazywaniu treści. Program zachęca również, aby przekaz treści katechezy był pozbawiony formy abstrakcyjnej. Uwzględniając dominujące u dzieci myślenie konkretno-obrazowe, wprowadza pewne cechy antropomorfizmu. Zwraca uwagę także na przystępność języka i sposobu komunikowania się z dziećmi. Koreluje wybrane treści katechetyczne z treściami realizowanymi na innych przedmiotach oraz zakłada współpracę z wychowawcą, logopedą, nauczycielem prowadzącym zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, wychowawcą internatu, pedagogiem szkolnym i psychologiem.

Walorem programu są zaproponowane zagadnienia związane ze współpracą środowisk wychowawczych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Nowością jest opracowanie strategii współpracy nie tylko z rodziną i parafią, lecz także z innymi organizacjami, instytucjami, fundacjami i stowarzyszeniami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych. Odnośnie do współpracy z rodziną program zakłada między innymi:

- inicjowanie i pomoc w organizowaniu grup wsparcia dla rodziców;
- zasięganie opinii rodziców, np. za pomocą ankiet;
- zbieranie informacji od rodziców: o zwyczajach domowych, nawykach dziecka;
- bliższe poznanie rodziny dziecka w sytuacjach pozaszkolnych (na obozo-rekolekcjach, pielgrzymkach);
- ukazywanie możliwości dziecka, szans rozwoju religijnego;
- wspieranie rodziców w ich wysiłkach na rzecz wprowadzenia dziecka w życie sakramentalne oraz podtrzymywania w nim tego życia;

- podkreślanie wagi obecności obojga rodziców w procesie wychowania;
- zachęcanie do ciągłego umacniania wiary przez systematyczne i różnorodne powtarzanie podstawowych zasad i zachowań religijnych (konieczna kontynuacja katechezy w domu);
- ułatwianie rodzicom integracji ze wspólnotą Kościoła przez aktywne włączenie ich w liturgię, przygotowanie cyklicznych katechez dla nich i uroczystych spotkań z okazji świąt, organizowanie dni skupienia, rekolekcji lub pielgrzymek.

Program zmierza również do ścisłej współpracy katechety z parafią; zakłada między innymi:

- udzielanie informacji dotyczących możliwości uczestniczenia osób z niepełnosprawnością intelektualną w życiu Kościoła;
- współorganizowanie w parafii duszpasterstwa specjalnego;
- organizowanie specjalnych rekolekcji, pielgrzymek oraz kolonii;
- wspieranie inicjatyw, m.in. Caritas, które zmierzają do organizacji placówek zapewniających stały lub czasowy pobyt osób z niepełnosprawnością intelektualną;
- organizowanie poradnictwa specjalistycznego;
- zapewnienie pomocy charytatywnej, jeżeli zachodzi taka potrzeba.

Program, aby osiągnąć założone cele, uwzględnia również inne środowiska, które mogą mieć wpływ na rozwój osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Zakłada współpracę z seminariami duchownymi, zgromadzeniami zakonnymi oraz instytucjami prowadzonymi przez Kościół. Poleca też współpracę z organizacjami pozarządowymi, między innymi z Fundacją na rzecz umacniania więzi rodzinnych i społecznych SYNOPSIS, oraz korzystanie z funduszy na organizowanie różnych przedsięwzięć katechetycznych.

Pierwszy raz w historii katechezy w Polsce do programu dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym zostały przygotowane i opublikowane materiały pomocnicze w postaci kart pracy. Walorem tych pomocy jest możliwość zastosowania ich w czasie zajęć z niepełnosprawnymi intelektualnie, którzy uczęszczają do tzw. szkół życia, klas życia w szkołach maso-

wych i specjalnych, klas integracyjnych bądź są objęci nauczaniem indywidualnym. Jeden skoroszyt służy na 3 lata nauki (etap edukacyjny). Seria *W ramionach Ojca* składa się z trzech części:

I część – *Bóg kocha mnie* obejmuje I etap edukacyjny (kl. I-III). Zawarte w niej ćwiczenia mają pomóc dzieciom w przyswajaniu podstawowych treści dotyczących życia chrześcijańskiego oraz w przygotowaniu do przyjęcia sakramentów: pokuty i pojednania oraz Eucharystii;

II część – *Bóg prowadzi mnie* przeznaczona jest na II etap edukacyjny (kl. IV-VI). Na tym etapie nauki ćwiczenia pomagają dzieciom zrozumieć *Dekalog* oraz żyć przykazaniami na co dzień;

III część – *Bóg uświęca mnie* obejmuje III etap edukacyjny i przeznaczona jest dla uczniów gimnazjum kl. I-III. Treść tej części dotyczy sakramentów świętych. Zawarte w niej ćwiczenia pomagają młodzieży w przeżywaniu sakramentów świętych, szczególnie w przygotowaniu do przyjęcia sakramentu bierzmowania.

Autorzy programu i pomocy katechetycznych wpisali treść w rytm roku liturgicznego. W materiałach zakładają uwzględnienie następujących zasad nauczania: integralności i indywidualizacji, wielozmysłowego poznawania otaczającego świata, korelacji z innymi przedmiotami, integracji ze środowiskiem oraz oddziaływań rewalidacyjnych. Autorzy, wychodząc z założenia, że dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym mają obniżoną zdolność uczenia się i przyswajania nowych informacji, a pamięć ich charakteryzuje się małą dokładnością i trwałością, stwierdzają, że aby zapamiętały one treści, które są im podawane w ramach szkolnych zajęć, muszą je często powtarzać. Z praktyki wiedzą, że dzieci z wielką radością i satysfakcją oglądają prace, które wykonały wcześniej. Dzięki temu łatwiej przypominają sobie poznane treści i chętniej podejmują się nauczania nowych, trudniejszych zadań, dlatego pod jednym zagadnieniem autorzy podają kilka ćwiczeń różniących się stopniem trudności. Daje to prowadzącemu katechezę możliwość wyboru ćwiczenia, które dane dziecko jest w stanie wykonać. Karty pracy znajdują się w teczce,

z której katechizujący może wybrać odpowiednie dla dziecka ćwiczenie, a po jego wykonaniu wpiąć kartę do segregatora.

Autorzy kart pracy proponują wiele technik pracy z dziećmi; sposoby te pomagają skupić ich uwagę podczas zajęć i ułatwiają zapamiętanie treści katechezy. W kartach pracy na każdy etap edukacyjny proponują ponad 30 metod, między innymi technikę kalkowania. Zajęcia tego typu nie tylko rozwijają umiejętność koncentracji uwagi i percepcję wzrokową oraz sprawność manualną, ale także pozwalają niejako na sobie przeżyć przekazywane treści. Jedną z metod jest praca z puzzlami. Układanki rozwijają koncentrację wzrokową, koordynację wzrokowo-ruchową, zręczność palców, orientację przestrzenną, wyrabiają zdolność do organizowania czynności i doprowadzenia jej do końca. Skupiają uwagę nie tylko na mechanicznym łączeniu elementów, ale także wnikliwej analizie wydarzeń przedstawionych na obrazku.

Jeszcze inną metodą, którą znaleźć można wśród kart pracy, są wycinanki. Te ćwiczenia usprawniają głównie ruchy nadgarstka i palców. Inną formą tej metody jest wycinanie przygotowanych na kartonie wzorów, np. Matki Bożej, św. Mikołaja, baranka paschalnego. Ćwiczeniu sprawności manualnych i graficznych służą także: pisanie i rysowanie po śladzie, łączenie kropek w linie lub kształty, kolorowanie rysunków w formie mozaik i stemplowanie, np. przy użyciu własnych palców. Kolejną metodą stosowaną na katechezie jest malowanie i rysowanie przez same dzieci. Metoda ta pozwala im poznać, uporządkować, wyrazić i zrozumieć własne uczucia, odreagować w społecznie akceptowany sposób nadmierne napięcie emocjonalne, prowokuje do samodzielnego wysiłku i stabilizuje uwagę na jego efektach. W materiałach znajdują się teksty pieśni religijnych, które w większości można inscenizować ruchem.

Rzeczoznawcy do spraw oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych przy Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski¹²⁹ w swoich recenzjach

¹²⁹ Autor za zgodą ks. abpa K. Nycza, przewodniczącego Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, dokonał w czerwcu 2007 r. kwerendy naukowej w celach badawczych recenzji analizowanych programów i pomocy ka-

podkreślają ogólną zgodność programu z *Podstawą programową katechezy* oraz fakt, że jest to pierwszy i jedyny¹³⁰ program przygotowany od początku do końca z myślą o osobach z niepełnosprawnością intelektualną w szkole, że nie jest on próbą prostej akomodacji istniejących pomocy katechetycznych poprzez obniżenie wymagań do minimum. Zauważają nowatorski charakter materiałów dydaktycznych. W analizowanych programach i pomocach dydaktycznych widać znaczną różnicę pomiędzy pierwszym a drugim wydaniem. Autorzy przyjęli część wskazań recenzentów. Przede wszystkim ujednoliciли tytuł programu; powiązali poszczególne karty pracy z odpowiednimi tematami lekcji; uzupełnili część poświęconą procedurom osiągania celów oraz współpracy środowisk, które znacznie rozszerzyli. Odeszli od sformułowań «oligofrenik», «jednostka» na rzecz «osoby», «ucznia» czy «katechizowanego». Poważnymi zarzutami pozostają stwierdzenia recenzentów, że materiałom brakuje ukierunkowania chrystocentrycznego, nigdzie bowiem nie ma wyraźnej informacji, że Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem; zarzutem jest też zbytnia redukcja historii zbawienia. Uwagi recenzentów o zbyt wielu powtórzeniach dotyczących między innymi zakładanych osiągnięć na poszczególnych etapach edukacyjnych skłaniają do rozważenia zasadność powstawania oddzielnych programów na każdy etap. Państwowa podstawa programowa kształcenia ogólnego dla uczniów z niepełnosprawnością

techetycznych. Zgodnie z regulaminem Komisji Wychowania Katolickiego autor nie zna i przez to nie może podać nazwisk recenzentów.

¹³⁰ Istnieją w Polsce inne propozycje programów do nauki religii w szkole podstawowej i gimnazjum dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym opracowane głównie na podstawie wcześniejszych wskazań K. Lauscha. Nie były one jednak przedstawione do zarejestrowania Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Nie towarzyszą im konieczne podręczniki metodyczne oraz inne wymagane pomoce katechetyczne, dlatego nie są one przedmiotem naszych badań w tej części badań poświęconym obowiązującym programom do nauki religii. Zob. np.: B. Janosz. *Poradnik do nauki religii w szkole podstawowej i gimnazjum dla upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym i znacznym*. Tarnów 2001 s. 38-43.

intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym w szkołach podstawowych i gimnazjach ze względu na specyfikę kształcenia tych uczniów zwraca uwagę na nauczanie i wychowanie całościowe, zintegrowane, oparte na wielozmysłowym poznawaniu otaczającego świata w całym procesie edukacji. Nie wyróżnia odrębnych celów, zadań ani treści nauczania dla kolejnych etapów edukacyjnych w szkole podstawowej i gimnazjum. Możliwe, że pójście drogą bogatego doświadczenia pedagogów specjalnych w Polsce oraz wskazań podstawy programowej katechezy, która dla katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną nie wyróżnia odrębnych celów, zadań ani treści nauczania religii dla kolejnych etapów edukacyjnych w szkole podstawowej i gimnazjum, przyczyniłoby się do rozwiania wątpliwości dotyczących niedociągnięć analizowanych programów i pomocy katechetycznych.

3. Propozycja wychowania religijnego osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim w ośrodku opiekuńczym

Dla tej grupy adresatów nie ma zatwierdzonego programu katechezy. W podstawie programowej katechezy jest jedynie ogólna charakterystyka osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim, a w publikacjach katechetycznych można znaleźć tylko nieliczne wzmianki na ten temat. Nigdzie nie jest jasno powiedziane, jak katecheza ma być organizowana. Brak też formalnych uregulowań prawnych dotyczących katechezy dla uczestników zajęć rewalidacyjno-wychowawczych. Na szczególną uwagę zasługuje więc propozycja Katarzyny i Krzysztofa Lausców, którzy na podstawie własnego doświadczenia opracowali zagadnienie wychowania religijnego dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim.

W propozycji Lausców istota wychowania religijnego dzieci i młodzieży z głęboką niepełnosprawnością intelektualną polega na tym, aby dać im możliwość doświadczania obecności Boga. Pozo-

staje tajemnicą odpowiedź tych osób na działanie Słowa Bożego. Autorzy podkreślają, że „osoba z głęboką niepełnosprawnością intelektualną oznacza jedynie to, że z punktu widzenia naszych umiejętności (zdolności, wiedzy), z punktu widzenia stworzonych przez nas reguł, zasad, kanonów i ramek, z punktu widzenia poziomu sprawności naszego działania – jest to osoba od nas krańcowo słabsza, mniej wydajna, mniej wydolna, mniej sprawna i mniej rozumiejąca. Z punktu widzenia naszego świata, tzw. normalnych, osoba z głęboką niepełnosprawnością intelektualną wydaje się być po prostu zerem, nikim, zbędnym obciążeniem. Ale istnieje – jest człowiekiem i żyje”¹³¹. W założeniach propozycji jest obecne nauczanie Jana Pawła II, który od początku do końca swego pontyfikatu podkreślał, że każdy człowiek jest kimś jedynym i niepowtarzalnym. Przypominał, że Kościół przez swoją katechezę obejmuje każdego człowieka, każdy bowiem jest ogarnięty tajemnicą Odkupienia, z każdym Chrystus w tej tajemnicy raz na zawsze się zjednoczył. Troska ta dotyczy całego człowieka, jest na nim w szczególności sposób skoncentrowana. Jej przedmiotem jest człowiek w swojej jedynej i niepowtarzalnej rzeczywistości ludzkiej, w której trwa niczym nienaruszony obraz i podobieństwo Boga samego (por. RH 13).

Autorzy podkreślają, że charakterystyczne dla tej grupy adresatów katechezy jest to, iż całe swoje życie przeżywają oni w wierze Kościoła, a ściślej – w wierze swoich rodziców i opiekunów. Na rodzicach bowiem spoczywa ciężar odpowiedzialności za wychowanie; oni też mają obowiązek wprowadzić dzieci na drogę wtajemniczenia chrześcijańskiego. W odróżnieniu od rodziców dzieci pełnosprawnych, obowiązek ten nie jest z nich zdejmowany w miarę wzrastania i dojrzewania ich dziecka. Dlatego autorzy podkreślają, że cała posługa katechetyczna osobom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim koncentruje się na przeniesieniu punktu ciężkości i uczynieniu podmiotem katechezy nie tylko sa-

¹³¹ K. i K. Lausch. *Słów kilka o wychowaniu religijnym dzieci i młodzieży z głęboką niepełnosprawnością intelektualną*. W: *Katecheza specjalna dzisiaj. Problemy i wyzwania*. Red. J. Stała. Kielce 2003 s. 175.

mego dziecka, lecz także jego rodziców. W sposób oryginalny ukazują, że dziecko staje się tu jakby szczególnym pośrednikiem, przez którego wzmacniamy wiarę rodziców. Wychowanie religijne osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim autorzy proponują realizować w następującym kluczu:

Tabela 3. Wychowanie religijne osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim według K. i K. Lauschów

Cele	Uzasadnienie ich doboru	Uwagi
Rozwijanie umiejętności sytuacyjnego kojarzenia różnych elementów religijnych z poczuciem bezpieczeństwa (pseudo- poznawczy aspekt wychowania).	Zapewnienie osobie z głęboką niepełnosprawnością poczucia bezpieczeństwa poprzez przewidywalność zdarzeń jest podstawą każdego oddziaływania, także tego o charakterze religijnym. Dziecko nie może bać się kościoła, kapłana w szatach liturgicznych, zapachu palących się świec, dźwięku dzwonów, śpiewu kościelnych pieśni czy innych elementów związanych z praktykami religijnymi. Musi przyzwyczaić się do nich i na poziomie swych możliwości zrozumieć, że w ich otoczeniu jest bezpieczne.	Wierzymy, że Duch Święty pomaga dzieciom rozumieć, iż owe elementy związane są z Bogiem.
Budzenie pozytywnych emocji w różnych sytuacjach związanych z praktykowaniem wiary (emocjonalny aspekt wychowania).	Radosne ożywienie jest przejawem rozumienia, że to, co dzieje się dookoła (wiele osób, wspólnota, także głośna modlitwa, udział w nabożeństwach, przystępowanie do sakramentów itd.), jest czymś bezpiecznym i dobrym. Pozytywne emocje wspomagają natomiast podejmowanie aktywności własnej – na jakimkolwiek byłaby ona poziomie.	Okazywane przez dziecko ożywienie jest widocznym znakiem radości z trwania w Chrystusie.
Kształtowanie społecznie pożądaných nawyków związanych z uczestnictwem w życiu religijnym (pseudo-działaniowy aspekt wychowania).	Jeśli to możliwe, przyzwyczajamy dziecko do spokojnego zachowania się w kościele, złożenia rąk do modlitwy.	Zachowania te rozwijamy głównie dlatego, by społeczność ludzi wierzących łatwiej odczytała Boga w osobie głęboko niepełnosprawnej, by jej zachowania były społecznie akceptowane.

Lauschowcie, uwzględniając specyficzną sytuację i możliwości dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim, koncentrują swoją uwagę na odkrywaniu przez rodziców dziecka ich szczególnej roli w planach Bożych. Pragną uczynić wszystko, by te dzieci stały się dla rodziców znakiem Bożej miłości. Aby rodzice nauczyli się wypełniać to szczególne zadanie dane im przez Boga, autorzy wymieniają w propozycji następujące cele:

Tabela 4. Wychowanie religijne rodziców osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim według K. i K. Lauschow

Cele	Uzasadnienie ich doboru	Uwagi
Kształtowanie przekonania o szczególnej roli dziecka z głęboką niepełnosprawnością w Bożym planie zbawienia.	Rodzice bardzo często mają poczucie swojego żalu do Boga za to, że dał im głęboko niepełnosprawne intelektualnie dziecko. Jednocześnie – często podświadomie – czują, że przyjście ich dziecka na świat jest jakimś znakiem... Nie wiedzą jednak jakim i jak ten znak odczytać!	Jest to sprawa bardzo delikatna i osobista. Realizacja tego celu wymaga dużego wyczucia i głębokiej wiary ze strony katechety.
Utrwalanie elementów wiadomości katechizmowych.	Rodzicom często potrzeba ponownego przyjrzenia się prawdom wiary, odczytania na nowo ich prawdziwego sensu, by mogli przez ich pryzmat spojrzeć na dziecko, siebie i zadanie, jakie mają spełnić.	Zastanowienie się nad swoją wiarą jest punktem wyjścia do podjęcia aktywnego działania.
Włączanie w życie wspólnoty.	Rodzice bardzo często czują się wyizolowani ze społeczności wierzących, co osłabia ich motywację do identyfikowania się z Kościołem.	Konieczna jest ścisła współpraca z kapłanami parafialnymi.
Mobilizowanie do świadomego i aktywnego świadectwa o Bogu.	Cel ten jest kontynuacją poprzedniego – chodzi o to, by utwierdzić rodziców w przekonaniu, że z pozycji chrześcijanina pasywnego mogą i mają obowiązek przejść na pozycję chrześcijanina aktywnego.	W rodzicach drzemie ogromna siła, należy ją tylko we właściwy sposób obudzić...

Walorem tej propozycji jest nie tylko określenie celów katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną, uzasadnienie ich doboru i określenie roli rodziców, lecz także podanie praktycznych wskazań dotyczących rozwiązywania wybranych problemów szczegółowych.

Propozycja łączy uczenie kojarzenia elementów o charakterze religijnym z poczuciem bezpieczeństwa i wyzwalaniem radości u dziecka. Zwraca uwagę na konieczność stałego wsparcia ze strony całej wspólnoty chrześcijańskiej, a szczególnie przez przebitera. Propozycja wychowania religijnego dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną opracowana przez K. i K. Lauschów jest głównie adresowana do profesjonalnie przygotowanych katechetów, którzy mają za sobą długi staż pracy rewalidacyjno-wychowawczej, niemniej może ona stać się punktem wyjścia do opracowania tej problematyki w przyszłej podstawie programowej oraz wejść do programów wykładów i ćwiczeń z katechezy specjalnej na wydziałach teologicznych, aby przyszli katecheci wiedzieli, jak towarzyszyć niepełnosprawnym i ich rodzinom w kroczeniu drogą chrześcijańskiej dojrzałości.

Ze względu na troskę o jakość podręczników do katechezy specjalnej trzeba przypomnieć podstawową prawdę, że człowieka może zbawić tylko Jezus Chrystus z Nazaretu, dzieła tego nie dokona więc oligofreno-, tyflo- czy surdopedagogika. A zatem nie kwestionując konieczności stałego sięgania po naukowy dorobek tych dyscyplin, należy wnieść kilka postulatów:

1. Podręcznik do katechezy, ze względu na zadanie, jakie ma spełnić, musi mieć w sobie typową dla niego cechę – musi być katechetyczny, czyli ma ukazywać istotę ekonomii Objawienia, podkreślać, że Syn Boży wchodzi w historię człowieka, przyjmuje jego życie i śmierć oraz zawiera nowe i ostateczne przymierze między Bogiem i ludźmi. A zatem właściwe zadanie podręcznika to ukazanie, kim jest Jezus Chrystus, czym jest Jego życie i Jego posługa, oraz przedstawienie wiary chrześcijańskiej jako drogi pójścia za Nim. „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii” (1 Kor 9, 16). Jeśli recenzent Komisji Wychowania Katolickiego KEP, oceniając podręcznik do katechezy specjalnej, postawił zarzut, że nie jest on ukierunkowany chrystocentrycznie, to publikacja ta nie powinna odgrywać roli podręcznika katechetycz-

nego (pozwalam sobie na tę uwagę, gdyż taką myśl na temat podręczników do katechezy specjalnej znalazłem w archiwum KW KEP).

2. Podręcznik musi być pisany na podstawie Ewangelii, które „są sercem całego Pisma Świętego, są bowiem głównym świadectwem życia i nauki Słowa Wcielonego, naszego Zbawiciela” (DOK 41). Nie wystarczy w ciągu całego etapu edukacyjnego przedstawić jeden rysunek księgi Pisma świętego i zacytować kilka jego fragmentów. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, które ma charakter normatywny, mówi o konieczności stałego odniesienia do Słowa Bożego. Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną opiera się przede wszystkim na Piśmie Świętym, które uczy, że każdy człowiek został stworzony „na obraz Boży” (Rdz 1,27) i jest zdolny do poznania oraz miłowania swego Stwórcy (por. KDK 12). Termin «katecheza» pochodzi od greckiego czasownika katecheo: „wołać z góry”, ale również: „wywoływać echo”. Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną jest trudnym wyzwaniem wywołania echa słowa Bożego: „A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre” (Rdz 1,31)¹³².

3. Nie wystarczy napisać, że podręcznik jest zgodny z *Podstawą programową katechezy* i przepisać jej fragment. *Podstawa programowa katechezy* w przypadku katechezy specjalnej jest tylko ogólnym (choć nie można zaprzeczyć, że bardzo dobrym) ukierunkowaniem. Punktem wyjścia w tworzeniu podręczników powinna być zasada, że osoby niepełnosprawne intelektualnie są zdolne do wzrostu w świętości, a zatem należy im zaproponować konkretną drogę wtajemniczenia chrześcijańskiego – inną dla dzieci młodszych, inną dla starszych, a jeszcze inną dla młodzieży. Nie można 18-letniego ucznia z niepełnosprawnością traktować jak dziecka. Kierowanie (przepisywanie) tych samych fragmentów *Podstawy programowej katechezy* do każ-

¹³² Kiciński. *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce* s. 22.

dego adresata świadczy o braku kompetencji pedagogicznych i jest niezgodne z zasadą wierności Bogu i człowiekowi.

4. Magiczny zapis we wstępie podręcznika, że jest on zgodny ze współczesnymi osiągnięciami oligofrenopedagogiki czy pedagogiki specjalnej, często nie świadczy o jego jakości. Cytowanie nazwisk osób pochodzących z różnych środowisk, prezentujących często odmienne poglądy na edukację, dalekie od poglądów katolickich, jest tylko wyrazem braku rozumienia potrzeb katechezy specjalnej. Stosowanie metod, które wykorzystuje się w edukacji osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce, a które uniemożliwiają realizację celów katechetycznych, nie mogą być proponowane w podręczniku. Mowa tu o warunkowaniu instrumentalnym. Jest to metoda behawioralna, w której założeniach nie ma miejsca dla Pana Boga. Zupełnie czym innym jest stosowanie tej metody w przypadku postępowania wychowawczego przy trudnych zachowaniach agresywnych (zawsze wymaga to dokładnego przemyślenia ewentualnej konieczności stosowania), a czym innym jej wykorzystanie jako metody organizacji zajęć. Do Polski wprowadzili ją norwescy psychologowie: Jens Skaar i Arild Karlsen. Podstawowym celem stosowania tej metody jest likwidowanie niepożądanych zachowań (bez wnikania w ich przyczyny) oraz wyuczenie określonych zachowań (dzieląc czynności początkowo na elementarne etapy). Metoda zakłada, że każdego zachowania można nauczyć i każde zachowanie można wyeliminować. Środkiem do realizacji tego celu jest stosowanie różnego typu wzmocnień. Korzystając z tej metody, należy uwzględnić analizę zachowania, system wzmocnień oraz cel do realizacji. Warto zwrócić uwagę, że na stronie internetowej Arilda Karlsena znajduje się niepokojące motto: „Jestem lepszy od Boga, chrześcijanie powinni się wstydzić!”. Psycholog pisze, że jest radykalnym behawiorystą, który nie wierzy w duszę, ponieważ nikt jej nie widział. Przykazuje też: „Make love, not children”.

5. Katechizm dla osób z różnymi niepełnosprawnościami powinien mieć odpowiednią dla niego szatę graficzną. Nie może pokazywać świata ani zbyt abstrakcyjnego, ani nieosiągalnego dla tych osób. Jeśli na zdjęciach czy rysunkach widzimy tylko zdrowe osoby, którą uśmiechnięte idą do kościoła bądź wykonują czynności niemożliwe do spełnienia przez niepełnosprawnych, to katechizmy takie prezentują fałszywy obraz rzeczywistości (nazwałbym go faryzejskim). Trzeba także w grafice oddać klimat Ewangelii, gdyż Jezus spotykał osoby z różnymi brakami.

Aneks

Dotychczas w Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski zarejestrowano następujące programy do nauczania religii w szkołach specjalnych (stan z 13 października 2008 r.):

- AX-1i-03/5 (z 7 IV 2003) – dla całej Polski – dla klas I-III szkoły podstawowej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym wraz pomocami dydaktycznymi nr AX-10i-03/5-0; do 31 VIII 2011;

- AZ-1h-04/10 (z 27 VII 2004) – dla całej Polski – dla klas I-III szkoły podstawowej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim (zespół kierowany przez Z. Brzezinkę); na czas nieokreślony;

- AX-2i-03/5 (z 7 IV 2003) – dla całej Polski – dla klas IV-VI szkoły podstawowej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym wraz pomocami dydaktycznymi nr AX-20i-03/5-0; do 31 VIII 2011;

- AZ-2h-04/10 (z 27 VII 2004) – dla całej Polski – dla klas IV-VI szkoły podstawowej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim (zespół kierowany przez Z. Brzezinkę); na czas nieokreślony;

- AZ-3i-03/5 (z 7 IV 2003) – dla całej Polski – dla klas I-III gimnazjum dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu

umiarkowanym i znacznym wraz pomocami dydaktycznymi nr AZ-30i-03/5-0; na czas nieokreślony;

- AZ-3h-04/10 (z 27 VII 2004) – dla całej Polski – dla klas I-III gimnazjum dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim (zespół kierowany przez Z. Brzezinkę); na czas nieokreślony;

- AZ-3d-05/1 (z 22 II 2005) – dla całej Polski – dla klas I-III gimnazjum dla uczniów niesłyszących (s. M. Polak); na czas nieokreślony;

- AZ-5h-04/10 (z 27 VII 2004) – dla całej Polski – dla klas I-II szkoły zawodowej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim (zespół kierowany przez Z. Brzezinkę); na czas nieokreślony.